

О. М. КУЛИК

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано умови й особливості, визначено етапи формування структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні, запропоновано напрямки його удосконалення.

Ключові слова: структурно функціональний механізм, державна сімейна політика, соціальна політика, гендерна рівність.

The article analyzes the conditions and characteristics, defined stages of the structural and functional mechanism for implementation of the state family policy in Ukraine, it is proposed areas for improvement.

Key words: the structural and functional mechanism, the state family policy, the social policy, gender equality.

В умовах ринкових і демократичних трансформацій, розвитку інформаційного суспільства в Україні суттєво змінилися традиційні шлюбно-сімейні відносини. Тривала внутрішня соціально-економічна криза (1990-х рр.), світова фінансова криза (2008-2009 рр.) негативно позначилися на інститутах сім'ї та шлюбу. Вищезазначене обумовило виокремити сімейну політику в один із пріоритетних напрямків державної соціальної політики, актуалізувало необхідність наукового супроводу її формування та реалізації.

Зміни у структурі інституту сім'ї в умовах постіндустріального суспільства в розвинених демократичних країнах викликали потребу розробки концептуальних засад і понятійного апарату сімейної політики (Ш. Зіммерман, М. Ганслі Теренс, Ш. Камерман, А. Кан; Б. Пфау-Еффінгер) [29; 33]; погіршення демографічної ситуації в Росії наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. спричинили соціологічні дослідження з питань оптимізації сімейної політики на державному та муніципальному рівнях, організації профілактичної роботи з сім'єю і дітьми (А. Антонов, А. Артюхов, А. Вишневський, Т. Гурко, С. Дармодехін, О. Дорохіна, В. Єлізаров, М. Мацковський, В. Медков Г. Сініцина, А. Харчев, Г. Цинченко, Ж. Чернова). У зв'язку зі зростанням рівня бідності сімей з дітьми та молодих сімей в Україні в умовах переходу до ринкової економіки українські вчені також звернулися до методології дослідження сімейної політики (С. Вакуленко, В. Довженко, Т. Кондратюк, Л. Мельничук, І. Семенець-Орлова, С. Толстоухова, І. Чеховська) [3; 5; 7; 30; 32], молодіжної сімейної політики (О. Балакірева, Ю. Галустьян, В. Захарченко, Т. Медіна, С. Ничипоренко, Л. Ковальчук) [6; 9], державної політики соціальної підтримки сім'ї (А. Авчухова, Н. Семке, Г.-М. Саппа) [1; 31]. Останнім часом все більше уваги приділяється проблемі правового забезпечення державної сімейної політики (В. Дерєга, О. Михайленко, Л. Пасєка) [2; 8; 10]. Разом із тим залишається поза увагою дослідників структурно-функціональний механізм реалізації державної сімейної політики в Україні.

Метою статті є дослідження особливостей формування структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні та пропозиції щодо його удосконалення.

На початковому етапі формування структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні відбувалося під впливом радянської спадщини. Під час перебування Української Радянської Соціалістичної Республіки у складі Радянського Союзу ні на союзному рівні, ні на республіканському не існувало центрального органу влади, який би займався проблемами формування та реалізації сімейної політики. Разом із тим сімейне життя громадян, зокрема керівників державних установ, управлінців знаходилося під пильним контролем Комуністичної партії. Тому функції центрального органу влади з питань сімейної політики виконувала існуюча спеціальна комісія ЦК Компартії України по роботі серед жінок.

Сучасні дослідники під поняттям “сімейна політика” розуміють комплекс юридичних норм, дій і засобів, що здійснюються державою з метою створення сприятливих умов для сім’ї, її виникнення, правильного функціонування і здійснення нею всіх важливих суспільних ролей [30], коло питань про соціальну політику в інтересах дітей та сім’ї [5, с. 68]; цілісну систему заходів соціального, економічного, правового, організаційного характеру, спрямованих на удосконалення функціонування соціального інституту сім’ї загалом, а також на поліпшення життєдіяльності окремих сімей [3, с. 6]; на підтримку інституту сім’ї, сімейного способу життя [4], на дітородні орієнтації сімей [1, с. 130], на матеріальну підтримку сімей з дітьми, створення необхідних матеріальних умов для утримання та виховання дітей, попередження чи подолання бідності, поєднання професійного та сімейного життя як жінкам, так і чоловікам [7, с. 434]; виокремлюючи “державну молодіжну сімейну політику”, метою якої є її розвиток, соціальний захист і забезпечення гідних умов для виконання її соціальних і демографічних функцій [9, с. 5], диференціюючи сімейну політику та політику по відношенню до жінок і дітей [32, с. 471].

У незалежній Україні першою структурою, яка опікувалася питаннями сім’ї, стала Комісія Верховної Ради УРСР у справах жінок, охорони сім’ї, материнства і дитинства, утворена ще в 1990 р. Питаннями захисту інтересів сім’ї та дітей займалося Міністерство праці за участі ще вісім міністерств: економіки, освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення, статистики, у справах молоді і спорту, фінансів, юстиції [15]. Функції цих міністерств щодо поліпшення становища жінок, сім’ї, охорони материнства й дитинства окреслювали коло питань, які, по суті, відносилися до сфери сімейної політики. Цей структурно-функціональний механізм реалізації державної сімейної політики характеризувався нагромадженням низки структур, яким частково належали функції захисту інтересів сім’ї.

Спеціальний орган державного управління, який би займався питаннями захисту сім’ї, в незалежній Україні був відсутній до липня 1996 р. Поштовхом до зміни структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні стала інституалізація сімейної політики як одного з напрямків соціальної політики держав загального добробуту. За рішенням ООН 1994 р. був названий Міжнародним роком сім’ї [5, с. 68; 30]. Правда, в Україні сфера сімейної політики в широкому розумінні так і не була визначена в 1994 р. Наприклад, створені у Верховній Раді України другого скликання дві парламентські комісії, –

з питань охорони здоров'я, материнства і дитинства, та з питань молоді, спорту і туризму, – до компетенції яких входило питання сімейної політики, не містили у своїх назвах поняття “сім'я”.

Закон України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” (січень 1995 р.) окреслював функції зазначених органів державного управління питаннями соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень. Саме такі завдання стояли перед центральним органом виконавчої влади, що мав забезпечувати формування та реалізацію державної політики у сфері сім'ї та дітей [24, ст. 1].

Проблеми з демографічною ситуацією в країні, викликані соціально-економічною кризою, спонукали українську владу у квітні 1995 р. створити консультативно-дорадчий орган при Президентові України – Комітет у справах жінок, материнства і дитинства [19]. Проте назва зазначеного Комітету, як і раніше, не містила термінів “сім'я, сімейна політика”. До його функцій належали, зокрема, підготовка рекомендацій щодо формування державної політики, спрямованої на поліпшення становища жінок, заохочення материнства, забезпечення здорового, всебічного розвитку дітей, а також участь у підготовці проектів законів, указів і розпоряджень Президента України в галузі поліпшення становища жінок, забезпечення їм рівних прав і можливостей, захисту інтересів сім'ї та дітей, проблем поліпшення демографічної ситуації [25]. Цікаво, що до сфери сімейної політики вже в 1995 р. увійшли питання гендерної рівності.

З кінця 1995 р. Кабінет Міністрів України почав утворювати Комітет у справах неповнолітніх, а з травня 1996 р. місцеві державні адміністрації – служби у справах неповнолітніх. Явними недоліками цього структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні можна вважати: відсутність управлінських функцій Комітету у справах жінок, материнства і дитинства при Президентові України, неузгодженість функціональної взаємодії його з Комітетом у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України.

На базі вищезазначених структур (Комітетів) Указами Президента України було утворено Міністерство України у справах сім'ї та молоді як центральний орган виконавчої влади (у липні 1996 р.), визначалися його функції (грудень 1996 р.): забезпечення проведення в життя державної політики з питань сім'ї, жінок, молоді та дітей, здійснення керівництва дорученою йому сферою управління, несення відповідальності за її стан і розвиток [18; 27]. Уперше в назві центрального органу влади з питань захисту інтересів сім'ї з'явилося слово “сім'я”. Представляється, що зміни структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні обумовлені ухваленням Конституції України, у ст. 51 якої проголошувалося, що “сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою”.

Можна визначити перший етап формування (етап становлення) структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики з грудня 1991 р. (відсутність органу державного управління у справах сім'ї) до липня 1996 р. (створення Міністерства України у справах сім'ї та молоді; формування багатосекторної моделі сімейно-молодіжного відомства).

З 1996 р. можна зазначити початок нового якісного етапу формування структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики

в Україні. У країні закріплювалася багатосекторна модель сімейно-молодіжного відомства. Протягом 1997 р. утворювалися управління у справах сім'ї та молоді в обласних, Київській і Севастопольській міських державних адміністраціях, відділи у справах сім'ї та молоді районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністраціях, служби у справах неповнолітніх на всіх зазначених регіональних і місцевих рівнях, а також обласні центри соціальних служб для молоді та соціальні служби на рівні районів в областях і містах Києві та Севастополі та на муніципальному рівні.

Нові зміни у структурно-функціональному механізмі реалізації державної сімейної політики в Україні відбулися наприкінці 1990-х – поч. 2000 рр. У березні 1999 р. Міністерство України у справах сім'ї та молоді було реорганізовано в Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, який підпорядковувався Кабінету Міністрів України та мав займатися реалізацією державної політики з питань сім'ї, жінок, дітей і молоді. У травні 2000 р. цю структуру об'єднали з Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Державним комітетом України по туризму, на базі чого було утворено єдиний центральний орган влади – Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України. Хоча серед функцій цього комітету значилася й “участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики з питань дітей, молоді, жінок, сім'ї” [14, п. 1, 3, 4]), проте слово “сім'я” з його назви зникло. Більше того, розширення функцій центрального органу управління сферою сімейної політики за рахунок питань фізичної культури, спорту, туризму знизило ефективність його діяльності. Це примусило владу через півтора року повернутися до попереднього структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики.

З метою підвищення ефективності цілісної державної соціальної політики, спрямованої на поліпшення становища сімей, молоді та дітей, у листопаді 2001 р. Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України було реорганізовано в Державний комітет України у справах сім'ї та молоді [28]. У січні 2003 р. до функцій вищезазначеного спеціально уповноваженого органу виконавчої влади була додана зовсім нова функція – попередження насильства в сім'ї [13].

У лютому 2004 р. структурно-функціональний механізм реалізації державної сімейної політики знову зазнав змін. Крім відновленої назви “Міністерства” (замість “Державного комітету”) [21], відбувається чергова реформа його функцій. Повноваженням: та завдання Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді окреслили сферу сімейної політики: формування та забезпечення реалізації державної політики з питань сім'ї, дітей та молоді, демографічних процесів, рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, попередження насильства в сім'ї [26, п. 1, 3]. До сімейно-молодіжної проблематики зазначеного міністерства додалися питання опіки (піклування) над дітьми та усиновлення дітей [26, п. 8, 4]. По суті, багатосекторну модель цього відомства було розширено за рахунок подальшого збільшення питань зі сфери соціального захисту дітей.

Проте вже через рік, у лютому 2005 р., до повноважень центрального органу державного управління з питань сімейної, молодіжної політики, соціального захисту дітей були додані питання фізичної культури і спорту. Була відновлена спроба повернутися до невдалого досвіду 2000 р. Так, Міністерство України у

справах сім'ї, дітей та молоді було об'єднано з Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту, реорганізуючись у Міністерство України у справах молоді та спорту [20]. У назві міністерства знову було втрачено слово "сім'я" при збереженні за ним завдань захисту сім'ї. Проте вже через півроку Указом Президента України від 18 серпня 2005 р. воно було відновлено у назві: Міністерство України у справах молоді та спорту перейменовано у Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту [22].

Через 10 місяців після набрання чинності Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" (січень 2006 р.) [16] у Положенні про Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту вдруге після 1995 р. з'явилося словосполучення "гендерна рівність" [12, п. 1] і низка завдань, пов'язаних з її досягненням [12, пп. 9–17 п. 4]. При тому коло визначених повноважень цього міністерства з 2005 р. залишалось занадто широким: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики з питань сім'ї, дітей, молоді, фізичної культури та спорту, усиновлення, демографічних процесів, рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, попередження насильства в сім'ї [12, п. 3].

З метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади у грудні 2010 р. відбулася реорганізація Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту [23]. Питання, що стосувалися сімейної сфери, були вилучені з його компетенції та передані до повноважень Міністерства соціальної політики України. Останнє перетворювалося на головний орган у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної соціальної політики, зокрема з питань сім'ї та дітей, надання адресної соціальної допомоги вразливим верствам населення, у тому числі малозабезпеченим і багатодітним сім'ям, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; попередження насильства в сім'ї [11, п. 1, пп. 6, 10–12 п. 3, пп. 5 п. 4]. Слід зазначити, що в 2011 р. структурно-функціональний механізм реалізації державної сімейної політики зазнав суттєвих перетворень. Так, крім докорінної реорганізації структури органів державного управління сферою сімейної політики змінюються й функції зазначеного механізму державного управління. Уже усталена багатосекторна модель сімейно-молодіжного відомства з елементами політики соціального захисту дітей була реформована за рахунок вилучення молодіжної проблематики. Проте новостворена модель сімейної політики не обмежилася напрямками формування та реалізації державної політики щодо демографічного розвитку, у тому числі підвищення рівня народжуваності та розвитку сім'ї, попередження насильства в сім'ї, а також щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. За оновленого підходу сімейна політика доповнилася напрямками суто соціального спрямування: соціальної допомоги вразливим верствам населення, у тому числі малозабезпеченим і багатодітним сім'ям, виплат компенсацій сім'ям з дітьми, потерпілим унаслідок Чорнобильської катастрофи, соціальної підтримки молодих сімей, сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і багатодітних сімей, соціальної роботи з сім'ями та дітьми, соціального захисту сімей потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів [11, п. 4]. У місцевих органах соціального захисту створюються комітети, що займаються розробленням і виконанням спеціальних програм сімейної політики [31, с. 234].

Отже, з липня 1996 р. до грудня 2010 р. простежується другий етап формування структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні, який характеризується експериментами з розвитку й збагачення його наступними функціями: до сімейно-молодіжної проблематики додаються питання фізкультури і спорту (травень 2000 р.), насильства в сім'ї (січень 2003 р.), опіки, усиновлення (липень 2004 р.), досягнення гендерної рівності (січень 2006 р.).

Передача в грудні 2010 р. – квітні 2011 р. функцій формування та реалізації сімейної політики Міністерству соціальної політики України, зміна моделі сімейної політики через роз'єднання сімейної та молодіжної проблематики в повноваженнях відповідних центральних органів влади засвідчило новий етап у розвитку структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики. Передбачається, що сучасний структурно-функціональний механізм реалізації державної політики у зазначеній сфері дуже скоро виявить свою неієдздатність і неефективність.

Створення Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (грудень 2010 р.), а потім окремого Міністерства молоді та спорту України (з липня 2013 р.), передача завдань формування й реалізації сімейної політики Міністерству соціальної політики України розірвало функціональний тандем, що створювався з 1996 р. у вигляді багатосекторної моделі сімейно-молодіжного центрального органу влади. Роз'єднання у різних відомствах соціальної і гуманітарної функцій може призвести до розв'язання проблем сімейної політики за так званим “першим варіантом” (у Державній цільовій соціальній програмі підтримки сім'ї до 2016 р.), що передбачає здійснення заходів щодо матеріальної підтримки соціально незахищених верств населення та надання соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, з приводу насильства в сім'ї [17]. Недоліком такого підходу є подальший розвиток системи державної допомоги, яка не мотивує людину до самостійного розв'язання проблем у власній сім'ї.

Нагальним представляється чергова зміна нинішнього структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в напрямку відновлення багатосекторної моделі сімейно-молодіжного відомства з метою відновлення гуманітарної складової в його функціях. Наявність виховної функції в зазначеному структурно-функціональному механізмі сприятиме розв'язанню проблем сімейної політики за, так званим, “другим варіантом” (у Державній цільовій соціальній програмі підтримки сім'ї до 2016 р.). Перевагою останнього є полегшення ціннісної трансформації ставлення молоді до створення та функціонування сім'ї, запровадження ефективного механізму взаємодії та соціального партнерства сім'ї, громадянськості та держави [17].

Отже, третій етап формування структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні розпочався з грудня 2010 – 2011 рр., характеризується ліквідацією багатосекторної моделі центрального органу влади з питань сімейної політики.

Таким чином, протягом 22 років структурно-функціональний механізм реалізації державної сімейної політики в Україні зазнав частих як структурних (більше, ніж 10 разів), так і функціональних (7 разів) змін. Можна виділити три якісні етапи його формування: 1) становлення (грудень 1991 – липень 1996 р.); 2) розвитку багатосекторної моделі сімейно-молодіжного відомства, збагачення

останнього різноманітними функціями (липень 1996 р. – грудень 2010 р.); 3) ліквідації багатосекторної моделі центрального органу влади з питань сімейної політики (з грудня 2010 р. – квітня 2011 р. – дотепер). Проте й досі структурно-функціональний механізм реалізації державної сімейної політики в Україні знаходиться на стадії формування, має незавершений характер. Він потребує подальшого удосконалення в напрямку відновлення багатосекторної моделі сімейно-молодіжного відомства з поєднанням соціальної і гуманітарної складових у його функціях.

Подальші розвідки будуть присвячені дослідженню напрямків удосконалення структурно-функціонального механізму реалізації державної сімейної політики в Україні, аналізу досвіду розвинених держав з відповідної проблеми.

Література:

1. *Авчухова А. М.* Державна політика соціальної підтримки сімей з дітьми та основні шляхи її вдосконалення / А. М. Авчухова // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. щокварт. зб. ; НІСД. – 2012. – № 2(23). – С. 129–137.

2. *Дерега В. В.* Нормативно-правові засади державної сімейної політики в Україні / В. В. Дереха // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. пр. Херсонського національного технічного університету. – 2013. – № 1. – С. 59–63.

3. *Вакуленко С. М.* Оптимізація сімейної політики в умовах сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... к.соц.н. : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / С. М. Вакуленко. – Х., 2007. – 20 с.

4. *Кац М. М.* Державна сімейна політика України як чинник стабілізації суспільства [Електронний ресурс] / М. М. Кац // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 60. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2012_60/Gileya60/F44_doc.pdf.

5. *Кондратюк Т.* Інтелектуальні передумови світової практики провадження сімейної політики держави / Т. Кондратюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 13. – С. 67–70.

6. *Медіна Т.* Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави / Т. Медіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – №1. – С. 13–24.

7. *Мельничук Л. М.* Європейський досвід реалізації сімейної політики / Л. М. Мельничук // Університетські наук. записки. – 2007. – № 4 (24). – С. 423–427.

8. *Михайленко О. В.* Законодавче забезпечення державної сімейної політики в Україні / О. В. Михайленко // Грані : наук.-теорет. і громад.-політ. альм. ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара ; Об-ня громадян “Центр соц.-політ. дослідж.”. – 2013. – № 7 (99) – С. 122–126.

9. *Ничипоренко С. В.* Молодіжна сімейна політика в Україні: формування та шляхи реалізації : автореф. дис. ... к.е.н. : спец. 08.00.07 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” / С. В. Ничипоренко. – К., 2008. – 20 с.

10. *Пасека Л.* Нормативно-правове забезпечення механізмів державного управління у сфері сімейної політики / Л. Пасека // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ при Президентові України. – Вип. 31 ; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012. – С. 191–198.

11. Положення про Міністерство соціальної політики України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. №389/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/13360.html>.

12. Положення про Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2006 р. № 1573 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1573-2006-%D0%BF>.

13. Про внесення змін до пункту 4 Положення про Державний комітет України у справах сім'ї та молоді : Указ Президента України від 09.01.2003 р. № 7/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U007_03.html.

14. Про Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України : Указ Президента України від 31 травня 2000 р. № 740/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/740/2000>.

15. Про Довгострокову програму поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства : постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.1992 р. № 431 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/431-92-%D0%BF>.

16. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV // ВВР України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.

17. Про затвердження Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року : постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/341-2013-%D0%BF>.

18. Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України : Указ Президента України від 26.07.1996 р. № 596/96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/596/96>.

19. Про Комітет у справах жінок, материнства і дитинства : Указ Президента України від 08.04.1995 р. № 287 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/95>.

20. Про Міністерство України у справах молоді та спорту : Указ Президента України від 26.02.2005 р. № 381/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/381/2005>.

21. Про Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді : Указ Президента України від 06.02.2004 р. № 166/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/166/2004>.

22. Про Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту : Указ Президента України від 18.08.2005 р. № 1176/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1176/2005>.

23. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/12584>.

24. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України // ВВР України. – 1995. – № 6. – Ст. 35

25. Про Положення про Комітет у справах жінок, материнства і дитинства : Указ Президента України від 16.05.1995 р. № 377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/377/95>.

26. Про Положення про Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді : Указ Президента України від 30.07.2004 р. № 852/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/852/2004>.
27. Про Положення про Міністерство України у справах сім'ї та молоді : Указ Президента України від 04.12.1996 р. № 1164/96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1164/96>.
28. Про реорганізацію Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України : Указ Президента від 22.11.2001 р. № 1132/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1132/2001>.
29. *Пфау-Эффингер Б.* Культурные перемены и семейная политика в Восточной и Западной Германии [Электронный ресурс] / Б. Пфау-Эффингер. – Режим доступа : http://www.dipsm.org.ua/files/2008/11/6-b_pfau-effinger_78-87.pdf.
30. *Семенець-Орлова І. А.* Сімейна політика: проблема наукової дефініції [Електронний ресурс] / І. А. Семенець-Орлова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2011/Politologia/7_74867.doc.htm.
31. *Семке Н. М.* Державна сімейна політика в Україні / Н. М. Семке, Г.-М. М. Саппа // Право і безпека. – 2012. – 5 (47). – С. 233–236.
32. *Чеховська І. В.* Співвідношення соціальної і сімейної політики: деякі теоретичні і практичні аспекти / І. В. Чеховська // Право та управління. – 2011. № 1. – С. 465–474.
33. *Zimmerman Sh. L.* Family Policies and Family Well-being: The Role of Political Culture / Zimmerman Sh. L. – Sage, 1992. – 344 p.

Надійшла до редколегії 18.11.2013 р.